

Ф. П. Шульженко,
канд. філос. наук, проф.,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПАРЛАМЕНТА І ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті на основі світового досвіду та політико-правових процесів в Україні розглядаються питання взаємозв'язків органу загальнонаціонального представництва і глави держави в умовах побудови механізму соціально-правової держави.

Ключові слова: механізм держави, поділ влади, парламентаризм, президент, законодавчий орган.

Практика державного будівництва в самодостатніх суспільствах, а також труднощі, що є в Україні у зв'язку з реалізацією конституційних положень щодо формування засад демократичної держави правового та соціального характеру актуалізують проблему побудови сучасного механізму такої держави, здатного реалізувати її завдання щодо забезпечення політичного і правового впорядкування життя суспільства на принципах верховенства права, справедливості та гуманізму, рівних умов для досягнення певного рівня добробуту всіма його членами, усунення соціальних загроз, здійснення комплексу захисних функцій для громадян, які цього потребують, створення відповідних умов розвитку громадянського суспільства.

Рівень актуалізації проблеми побудови ефективного державного механізму підвищується у зв'язку з тим, що він відіграє провідну роль у політичній системі перехідного суспільства. В умовах слабких демократичних традицій, відсутності належного рівня політичної та правової культури населення, інститутів соціального контролю за владними органами він може різнопланово впливати на трансформаційний процес як позитивно, так і негативно, сприяти прогресу чи стримувати його, використовувати політичну владу для задоволення корпоративних бізнесових інтересів, незаконного перерозподілу власності, маніпулювання суспільною свідомістю тощо.

Окрім цього, перехідний стан кожного суспільства, й українського зокрема, навіть за умови конституційного визначення орієнтирів модернізації створює умови для альтернативних варіантів побудови держави нової якості, вибір яких в умовах недостатньої структурованості громадянського суспільства та традиційної надії народу на владу, здійснюється, як правило, органами держави. Виокремлюючи серед першочергових завдання побудови ефективного механізму соціально-правової держави, йдеться про виключення регресивних тенденцій трансформації українського суспільства — одержавлення суспільного життя, системну корупцію у владних органах, стримування розвитку самоврядності регіонів і всебічне сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства, правового та соціального аспектів держави і її подальшій модернізації.

Тому серед різновидів модернізації (економічної, соціальної, культурної сфер) якісна перебудова державного механізму, «політична модернізація є важливим показником спроможності політики сприймати зміни, інновації, гнучко реагувати на виклик часу. Вона характеризується здатністю виступати основою та гарантом не лише політичної, а й соціальної стабільності» [1].

Провідне місце серед інституціональних елементів механізму соціально-правової держави належить Верховній Раді України, через яку український народ, як носій суверенітету і єдине джерело влади, реалізує належне йому право управління загальнонаціональними справами, організує та координує діяльність усіх суб'єктів суспільного життя, здійснює контроль за діяльністю владних структур держави.

У цьому плані зміни до Основного закону 2004 р. в частині посилення ролі представницького органу — парламенту — відповідають традиціям і «духу закону» українського народу, який у ретроспективі за формування державного механізму завжди віддавав перевагу ідеї парламентаризму.

В теорії та практиці державотворення України було кілька спроб побудови парламентарної республіки [2]. Ще Пилип Орлик у 1710 р. в Пактах і Конституції законів та вольностей Війська Запорозького «довів можливість існування парламентарної демократичної республіки» [3]. Українська Народна Республіка, за Конституцією від 29 квітня 1918-го, формою державного устрою визнала парламентарну республіку, побудовану за принципом поділу влад. Принцип парламентаризму був також провідним в основному законі УНР 1920 року, за яким в Україні запроваджу-

вався демократично-республіканський устрій. Слід також погодитися з думкою, що радянська форма правління вибрала деякі риси парламентської, «оскільки Ради мали формально пріоритет перед іншими державними органами, а уряд формувався найвищим представницьким органом народу — і за конституцією був відповідальним перед ним» [4]. Щоправда, в цій системі правління не визнавався принцип поділу влад, а також фактично уряд формувала компартія.

Ідея парламентаризму дістала втілення в Декларації про державний суверенітет України, в якій народ був визнаний єдиним джерелом державної влади, який реалізує її як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до найвищого представницького органу — Верховної Ради. У Конституції України 1996 року визначальна роль парламенту в механізмі держави структурно визначена розділом IV, який передує розділам, що визначають юридичний статус і місце інших його елементів. Водночас цей структурний аспект не дістав свого втілення безпосередньо в нормах і положеннях самого розділу, а також інших, прямо пов'язаних зі статусом та діяльністю парламенту.

Прийнятий в умовах жорсткого політичного протистояння Основний Закон України нечітко визначає конституційні гарантії здійснення законодавчим органом усіх його функцій, а в деяких питаннях (зокрема, права остаточного вирішення долі прийнятого Верховною Радою України закону Президентом України і Конституційним Судом України) ставить главу держави й орган конституційної юрисдикції над парламентом, що обмежує статус парламенту як органу всенародного представництва.

Сучасний стан державно-владних відносин, політичне протистояння дають підстави стверджувати, що державно-правова реформа не може бути здійснена без розв'язання двох взаємозалежних проблем — конкретизації і законодавчого визначення місця, ролі та повноважень усіх гілок влади, відповідно до принципів народного суверенітету, верховенства права, поділу влад, закріплених у ст. 5, 6, 8 Конституції України, а також з'ясування співвідношення, взаємозв'язку гілок влади як складових єдиного цілого — механізму держави.

Утім, принцип поділу влад у практичній політиці використовується некоректно. Слід зазначити, що цей принцип ніде не втілений «у чистому вигляді» [5]. У запропонований Ш. Монтеск'є принцип поділу влад нині «не вписуються» органи держави, що з'явилися в історично пізніший період. Ідеться, передусім, про одноособовий орган державного механізму — президента, а та-

кож про прокуратуру, яка, згідно з Конституцією України, має всі ознаки органу держави та структурного елемента її механізму [6].

Практичне значення принципу поділу влад у сучасних умовах, окрім зазначеного, полягає у внесенні елемента регульованої конкуренції, яке забезпечує працездатність органів держави та робить політико-адміністративні інститути здатними сприймати різні новації.

Відмінність наступних теорій від погляду Ш. Монтеск'є, відзначав свого часу М. Лазаревський, полягає в тому, що перший не викладав вимог ієрархічної підлеглості однієї влади іншій, його теорією було обґрунтовано те, що представниками народного суверенітету безпосередньо є кожна з трьох влад у своїй сфері. Утім необхідність дотримання визначеного порядку як у відносинах приватних осіб між собою, так і в відносинах їх з органами влади, а також у відносинах одних органів з іншими, приводить до необхідності підкорення всього суспільного життя загальнообов'язковим правилам.

З цього випливає, що та влада, яка встановлює загальні правила державного життя, повинна мати перевагу над усіма іншими владами. Оскільки цими загальними правилами є закони, то звідси випливає, що законодавча влада має стояти над іншими владами в державі [7].

Верховенство законодавчої влади розглядалося Ш. Монтеск'є в такому сенсі, що жодна інша влада в державі не може видавати правил з питань, які належать до законодавчих, тоді як влада законодавча може приймати всілякі розпорядження у формі закону які стосуються управління чи навіть судової влади, і таке рішення парламенту є безумовно обов'язковим. І жодне посилання на недійсність такої постанови на тій підставі, що законодавча влада нібито вийшла за межі своїх природних або законних меж, ніким у державі взята до уваги бути не може [8].

Як свідчить практика державотворення, в сучасних умовах у світі спостерігаються стійкі тенденції щодо розвитку парламентаризму, підвищення його ролі в управлінні суспільними процесами, відродження ідеї первинності законодавчої влади в державному механізмі. Діяльність парламенту сприяє застосуванню системи стримувань і противаг не лише між окремими елементами механізму держави, а також і всередині законодавчого органу. У низці країн він включає залучення до парламентської та управлінської діяльності, прийняття рішень також і опозицію, веде до переносу основної законодавчої роботи та контрольної діяльності на внутрішні органи парламенту. Цьому слугує, наприклад, «ін-

ститут прав меншості», що діє в парламентах низки країн (Данії, Фінляндії, Швеції) який дає право парламентській опозиції затримувати прийняття законів на певний час або намагатися перенести їх на наступну сесію, передавати на схвалення чи відхилення на розсуд виборців за допомогою проведення референдуму [9].

На нашу думку, лише законодавчий орган, наділений народом відповідними повноваженнями, може приймати правові норми для регулювання суспільних відносин, здійснювати офіційне тлумачення своєї волі, вираженої в цих нормах.

На нашу думку, з принципу єдності державної влади за умови первинності законодавчої необхідно виходити для законодавчого визначення місця, ролі та призначення інституту глави держави, залишаючи за ним функцію інтеграції, забезпечення стану взаємопов'язаності органів держави в одному цілому, а також забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, дотримання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина.

При цьому слід враховувати як вітчизняний, так і міжнародний досвід, який свідчить, «що президентська влада завжди має помітну тенденцію до зростання, і текст конституції при цьому не може стати серйозною перешкодою щодо цього. ...Тому обмеження потенційної загрози, що містить президентська влада, шляхом чіткого окреслення меж його повноважень та регламентації взаємовідносин з іншими гілками влади є вкрай важливим» [10].

Практика функціонування державного механізму, в якому є наявним інститут президентства, дає підстави для такого висновку. Підтвердженням цієї думки є небагата вітчизняна історія, а також політичні процеси в деяких країнах пострадянського простору, де запроваджено сильну президентську владу на зразок Сполучених Штатів Америки, які вважаються «джерелом, з якого вийшли всі інші системи президентського правління» [11]. Подібні тенденції мають місце також у країнах з давніми демократичними традиціями.

Нині усталеною є думка, що президентські системи зазвичай є «жорсткими» і призводять до безвихідних ситуацій, а парламентські — «гнучкими», тому рекомендується надавати перевагу гнучкості над жорсткістю, оскільки «гнучкий парламентський тип державного устрою набагато менше ризикований завдяки його самокоректуючим механізмам, ніж жорсткий тип» [12].

За часи дії Конституції П'ятої Республіки у Франції (з 1958 р.), наприклад, було запроваджено п'ять моделей державного уст-

рою, серед яких: «раціоналізована» парламентська, ліберальна диктатура, гіперпрезидентська, поміркована президентська, а також модель — «прем'єр-президент» [13], які є свідченням суб'єктивного пристосування інституційного встановлених норм, їх порушення чи нехтування закладеними в них імперативами.

Через зазначені причини питання щодо зменшення обсягу повноважень глави держави і необхідності подальшого розвитку парламентаризму виникали також в умовах монархії в середині ХХ століття в скандинавських країнах, які вирішували питання формування соціального аспекта правової державності. У червні 1953 року змінами до Конституції Данії був зменшений обсяг повноважень короля на користь парламенту й уряду. На конституційному рівні було закріплено верховенство парламенту в механізмі держави, розширено його права у сфері законодавчої діяльності, фінансів, оборони та зовнішніх зносин, а також форми контролю за урядом, запроваджено його політичну відповідальність. Водночас було демократизовано процедуру формування парламенту та його структур, запроваджено інститут «прав меншості», який створював умови парламентській меншості відкладати прийняття законопроектів або виносити їх на референдум.

З 1974 року розпочалася реформа державного механізму Швеції, результатом якої стало чітке запровадження принципів парламентаризму. У результаті реформи монархія набула символічного характеру, повноваження короля у сфері законодавчої діяльності перейшли до парламенту, а у сфері виконавчої — до уряду. Парламент став самостійно обирати прем'єр-міністра і формувати уряд депутатськими фракціями, а роль законодавчого органу в механізмі держави значно підвищилася. Згідно зі змінами до конституційного законодавства та Актом про риксдаг парламент визнаний найвищим органом держави. Був також запроваджений інститут прав депутатської меншості. Найсуттєвішим аспектом реформи державного механізму стала «повна передача в руки уряду повноважень зі здійснення виконавчої влади, що належали раніше королю, який став визнаватися лише главою держави» [14]. Такі новації були також запроваджені в облаштуванні державного механізму Норвегії. Більшість преференцій короля щодо виконавчої влади були передані уряду, а ті, що залишилися, він здійснює за рекомендацією уряду чи прем'єр-міністра. Особливістю взаємовідносин елементів механізму держави цієї країни є «баланс влад — стортингу й уряду з перевагою на користь законодавчої влади» [15]. Парламентаризм набув також значних повноважень з контролю за урядом. У стортингу

створено контрольний і конституційний комітет, який контролює всю діяльність виконавчої влади.

Так само Конституція Ісландії 1944 р. зафіксувала верховенство парламенту (альтінга) в системі найвищих державних органів, який був наділений необмеженими законодавчими повноваженнями, значними фінансовими правами, а також правом контролю законодавчої влади.

Будова механізму держави скандинавських країн отримала назву «консенсуальної моделі парламентаризму», сутність якої, з погляду багатьох дослідників, полягає у поділі влад (між партіями), а також її розпорошення, справедливе розпорошення, делегування і формальне обмеження. Ця модель є засобом забезпечення стабільності політичних систем суспільства та державного ладу скандинавських країн [16].

У 1996 році Конституцією України не зовсім чітко було визначено місце Президента в державному механізмі. Хоча його статус не уособлювався жодною гілкою влади і він виступав як глава держави, але був наділений значними дискреційними установчими та кадровими повноваженнями щодо виконавчої влади, що певною мірою порушувало принцип рівності і незалежності інших органів держави і зокрема виконавчої.

Піднесенню глави держави над іншими гілками влади сприяли окремі некоректні як з юридичного, так і з політичного поглядів формулювання правових норм Основного Закону щодо призначення та звільнення Прем'єр-міністра, Генерального прокурора та ін.

Зміни до Конституції, що сталися 8 грудня 2004 року, сприяли рівновіддаленню глави держави від інших елементів державного механізму, утвердженню принципу єдності влади, єдиним джерелом якої є народ. Утім, у матерії Основного Закону залишилися окремі нормативні положення, які своєю невизначеністю не сприяють консолідації державного механізму і можуть бути підставою для подальшого «з'ясування стосунків» між його елементами.

Ідеться про повноваження глави держави стосовно внесення за пропозицією коаліції депутатських фракцій у парламенті подання про призначення Верховною Радою Прем'єр-міністра України (п. 9 ст. 106 Конституції), про нечітку невизначеність порядку призначення та звільнення міністрів оборони і закордонних справ (п. 10 ст. 106).

Незрозумілими для сприйняття громадянами [17], а також для фахівців сфери правозастосовчої діяльності є положення ч. II

ст. 113 щодо «відповідальності» Кабінету Міністрів перед Президентом і Верховною Радою і водночас «підконтрольності» і «підзвітності» Верховній Раді.

Такі само питання виникають відносно ч. IV ст. 118 Конституції щодо «підзвітності і підзаконності» місцевих державних адміністрацій у частині повноважень делегованих ним відповідними радами, а також їх «підзвітності» і «підконтрольності» «органам виконавчої влади вищого рівня». Відомо, що органи виконавчої влади являють собою багаторівневу ієрархічну розгалужену структуру, яку очолює Кабінет Міністрів, але які з них можуть вимагати звітності, контролювати місцеві державні адміністрації та вживати відповідні заходи впливу — невідомо.

Є багато інших конституційних норм, які у зв'язку з неоднозначністю можуть бути підставою для з'ясування «стосунків» елементів механізму держави в Конституційному Суді.

Без сумніву, так звана політична реформа має бути продовжена.

У межах політичної (конституційної) реформи має бути розглянуто питання щодо доцільності залишення за главою держави повноважень відносно відміни рішень голів місцевих державних адміністрацій (ч. VIII ст. 118 Конституції), які суперечать Основному Закону та передачі цих повноважень судовій владі.

Також не можуть, на нашу думку, голови місцевих державних адміністрацій відмінити рішення відповідних органів виконавчої влади нижчого рівня у зв'язку з неконституційністю таких дій.

Необхідність постановки такого питання впливає з визначальних принципів демократичної правової держави, а також принципів законності, поділу влад, верховенства права, спір про яке може вирішувати у такій державі лише суд. Для створення правового порядку є необхідним, щоб найбільша кількість спорів про право була представлена на розгляд судів [18].

Виправданим також було б зменшення обсягу повноважень глави держави щодо силових відомств, оскільки ст. 107 Конституції України певною мірою порушує паритет гілок влади в єдиному механізмі державної влади. Більше того, ч. 2 ст. 107 Основного Закону підносить Раду національної безпеки та оборони при Президентові України над найвищим органом у системі виконавчої влади — Кабінетом Міністрів, а п. 17 ст. 106 обмежує вплив органу представницької влади на формування керівного складу державних силових відомств і організацію контролю за виконанням ними законодавства у сфері оборони, охорони громадського порядку та національної безпеки.

Окрім цього, в процесі побудови механізму соціальної правової держави повинен бути відпрацьований механізм взаємодії Президента України та Кабінету Міністрів, який би виключав підміну і дублювання функцій уряду з боку Секретаріату Президента, а також розв'язана проблема оптимізації структури та чисельності цих інститутів.

Є й інший варіант розв'язання згаданих проблем. Якщо залишити дуалістичну форму правління з елементами моністичної (до якої прагнуть ініціатори відміни внесених новацій до Конституції України у грудні 2004 р. і нової редакції закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 16.05.2008 р.), тобто зберегти широкі повноваження глави держави щодо системи виконавчої влади, то, здійснюючи реформу державного характеру, слід наблизити названий інститут до цієї гілки державної влади, передбачивши його реальну відповідальність за здійснення розпорядчо-управлінських функцій. Необхідність вирішення цього питання стимулюється також наявністю інституту місцевих державних адміністрацій і передбачених ст. 118 Конституції України розпорядчо-управлінських зв'язків з ними Президента.

Виходячи з результатів аналізу стану та динаміки політичних процесів в Україні, задля створення відповідних умов й ефективного механізму побудови держави соціального та правового характеру, слід внести певні корективи до чинного законодавства, продовжити конституційну реформу, усунути концептуальну невідповідність першого і другого розділів Основного Закону, що визначають загальні засади держави соціального та правового характеру, права, свободи, обов'язки людини і громадянина, з іншими її розділами, які визначають механізми їх реалізації.

Висновуючи, зазначимо, що вихідним аспектом утвердження Верховної Ради України як провідного елемента в механізмі держави має стати уточнення конституційного поняття парламенту не тільки як єдиного органу законодавчої влади (ст. 75 Конституції України), а й як представницького органу українського народу, що відповідало б його суті як загальнонаціонального органу представницької демократії, уповноваженого від імені народу приймати загальнообов'язкові рішення та контролювати їх виконання.

Доцільно також, на нашу думку, уточнити ст. 92 Конституції, яка всупереч концептуальним положенням теорії народного суверенітету та поділу влад обмежила законодавчий вплив Верховної Ради України на суспільні відносини і створила умови для

первинної нормотворчості глави держави та уряду, що не відповідає принципам правової держави. Як єдиний загальнонаціональний представницький і законодавчий орган парламент повинен бути наділений правом приймати закони з усіх питань життєдіяльності суспільства.

Водночас Верховна Рада України, представляючи український народ, повинна мати право, а в окремих випадках, передбачених законом, зобов'язана звернутися до виборців для остаточного вирішення питань щодо прийняття закону, якщо у парламенті не досягнуто щодо цього згоди чи за змістом він має бути прийнятий безпосередньо народом.

Ще одним напрямом зміцнення конституційного фундаменту реалізації Верховною Радою законодавчої функції є вилучення закріплених в Основному Законі положень щодо остаточного вирішення Президентом України і Конституційним Судом долі прийнятого законодавчим органом закону. У цьому плані для вдосконалення системи стримувань і противаг, і тим самим усунення факторів загроз політичній безпеці слід переглянути порядок завершення законодавчого процесу, а саме підписання й оприлюднення прийнятого парламентом закону, а також застосування Президентом України щодо нього права вето.

Норми ст. 94 Конституції України створили умови для перетворення права відкладального вето на так зване «кишенькове вето». Вони дозволяють главі держави масово повертати (в тому числі неодноразово) для повторного розгляду закони, вето щодо яких подолано у встановленому порядку.

До того ж, не відповідає реаліям життя і практиці світового конституціоналізму норма, яка передбачає подолання вето Президента України щодо закону під час повторного голосування кваліфікованою більшістю. Тому право глави держави в цьому відношенні слід обмежити за рахунок внесення відповідних змін до ст. 94 Основного Закону України, встановивши, що президентське вето долається не двома третинами, а більшістю від конституційного складу парламенту. Доцільно також прийняти закон, який би встановив порядок, за яким тільки належним чином аргументоване подання глави держави зобов'язує законодавчий орган повторно розглядати закон, щодо якого застосоване вето.

Для здійснення парламентської реформи та розвитку механізму держави в цілому «необхідно виробити і найоптимальнішу систему законодавчої діяльності, яка забезпечувала б її плановірність, послідовність та системність» [19]. Цьому мають сприяти

започатковані свого часу Інститутом законодавства Верховної Ради України Концепція розвитку законодавства на 1997—2005 (в розробці якої брав участь автор цього дослідження), а також плани законодавчих робіт на коротші терміни.

Зміцненню конституційних основ владної діяльності парламенту як органу загальнонаціонального представництва сприяло б також: гарантування йому можливості звертатися до народу і призначати всеукраїнський референдум з будь-якого питання, крім обмежень, встановлених Основним Законом; удосконалення порядку завершення законодавчого процесу, підписання прийнятого парламентом закону, процедури промугляції, застосування права вето главою держави; надання законодавчому органу права автентичного тлумачення законів.

Окремої уваги заслуговує проблема впорядкування безпосередньої участі громадян у законотворчому процесі за допомогою конституційного встановлення права народної законодавчої ініціативи, гарантування певній кількості виборців права порушити перед Верховною Радою питання про прийняття конкретного закону і встановлення обов'язку для неї розглянути це питання. Важливим і необхідним уявляється запровадження порядку щодо всенародних обговорень важливих законопроектів, а також законодавчого регулювання лобістської діяльності у законотворчій роботі парламенту.

З іншого боку, розвиток парламентаризму як форми демократії передбачає встановлення дієвого соціального контролю за діяльністю парламентаріїв.

З метою підвищення ефективності діяльності парламенту слід було б, по-перше, розширити конституційні положення щодо підстав припинення повноважень народного депутата, передбачені ст. 81 Основного Закону (наприклад, за неучасть депутата у роботі законодавчого органу протягом певного періоду); по-друге, ввести конституційну відповідальність народного депутата за невиконання або неналежне виконання ним повноважень. По-третє, вирішити питання про внесення змін до конституційного статусу народного депутата за рахунок відмови від принципу депутатської недоторканності, оскільки відповідне положення ст. 80 Конституції порушує принципи рівності всіх перед законом та паритет гілок влади, обмежує право судової влади притягати депутатів до юридичної відповідальності.

Водночас слід прийняти закон про регламент Верховної Ради України, а також нові редакції законів України про статус народного депутата, про комітети і комісії парламенту, де конкретизу-

вати положення Основного Закону щодо внутрішньої будови законодавчого органу, визначити і передбачити гарантії демократичних засад діяльності фракцій політичних партій та їх об'єднань у парламенті, вдосконалити структуру та функції його апарату, створити відповідну систему інформаційного і науково-консультативного забезпечення діяльності парламентарів.

Важливим аспектом удосконалення юридичного статусу парламенту та умовою формування соціально-правової держави є повноцінне здійснення Верховною Радою України контрольної функції, яка в світовій практиці парламентаризму набуває дедалі більшого значення як один з найважливіших елементів системи стримувань і противаг. Орган законодавчої влади повинен робити більше, зазначав сенатор Ліхі, ніж писати закони і виробляти політичні рішення. «На нас покладатись також здійснення контролю, яким би забезпечувалося застосування адміністрацією закону так, як це розуміє Конгрес» [20]. У багатьох країнах, і США зокрема, процедура парламентського контролю визначена законами.

В Основному Законі України, на жаль, відсутні положення, які б безпосередньо запроваджували цей інститут, визначали головні його форми та юридичні наслідки застосування.

Утім парламентський контроль не повинен зводитися до «парламентської критики дій урядових органів» [21], обмежуватись окремими напрямками контролю: у бюджетній сфері, дотримання прав і свобод громадян, виконання функцій урядом тощо. З урахуванням перспектив розвитку правового та соціального аспектів державності на конституційному рівні і відповідними законами доцільно було б визначити форми парламентського контролю, повноваження комітетів Верховної Ради щодо здійснення ними контролю за виконанням законів та інших правових актів парламенту, а також тимчасових слідчих комісій, реформувати механізм парламентських слухань у комітетах, передбачити юридичні та політичні наслідки, що виникають у процесі застосування контролю.

Саме законодавчий орган безпосередньо або через свої органи повинен здійснювати парламентський контроль за реалізацією законів, діяльністю виконавчої влади загалом та її ланок.

Зміцнення ролі парламенту як органу національного представництва передбачає також корекцію його установчої функції, розширення повноважень у питаннях призначення та звільнення найвищих посадових осіб, керівників правоохоронних і силових відомств, значного розширення їх кола.

Література

1. *Горбатенко В. П.* Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія. — К.: Академія, 1999. — С. 8.
2. *Тихонова Є. А.* Парламентарна республіка як можлива і доцільна форма Української державності / Проблеми державно-правової реформи в Україні. 36. наук. праць. Інститут законодавства Верховної Ради України. — Випуск 3. — К.: 1997. — С. 199—214.
3. Там само. — С. 200.
4. Там само. — С. 206.
5. *Хессе К.* Основи конституційного права ФРГ. — М., 1981. — С. 276—277.
6. *Алиев С.* Конституционные основы разделения властей и становление парламентаризма в Турции. — М., 1994. — С. 15.
7. *Лазаревский Н. И.* Лекции по русскому государственному праву // Административная юстиция: Конец XIX-начало XX века: Хрестоматия. — Ч. 2 / Сост. и вступит. ст. Ю. Н. Старилова. — Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2004. — С. 44.
8. Там само. — С. 45—46.
9. *Могунова М. А.* Скандинавский парламентаризм. Теория и практика. — М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. — С. 37—38.
10. *Чубарев В. Л.* Еволюція державного режиму в Україні та міжнародний досвід / Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 1997. — С. 117.
11. *Сарторі Дж.* Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів: Пер. з 2-го англ. вид. — К.: АртЕк, 2001. — С. 82.
12. Там само. — С. 89.
13. Там само.
14. *Могунова М. А.* Скандинавский парламентаризм. Теория и практика. — М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 104 с.
15. Там само. — С. 105.
16. Там само. — С. 111—112.
17. Див.: Кошелев И. 2000. 29 декабря.
18. *Лазаревский Н. И.* Лекции по русскому государственному праву // Административная юстиция: Конец XIX-начало XX века: Хрестоматия. — Ч. 2 / Сост. и вступит. ст. Ю. Н. Старилова. — Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2004. — С. 58.
19. *Опришко В. Ф.* Державно-правова реформа: основи загальної концепції // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. Листопад 1997 р. Інститут законодавства Верховної Ради України. — К.: 1997. — С. 7.
20. *Олешек, Уолтер Дж.* Процедури Конгресу і політичний процес. Контроль з боку законодавчої влади. — Вашингтон, 1989. — С. 2.

21. Еллинек Г. Общее учение о государстве // Административная юстиция: Конец XIX — начало XX века: Хрестоматия. — Ч. 1. / Сост. и вступит. ст. Ю. Н. Старилова. — Воронеж: Воронежский университет, 2004. — С. 347.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2008.

О. І. Ющик,
д-р юрид. наук,
зав. кафедри конституційного
та адміністративного права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДО КРИТИКИ МЕТАФІЗИКИ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Пропонована стаття висвітлює критичний погляд на сучасні природноправові підходи до розуміння права, хибність тих типів праворозуміння, методологічну основу яких становить метафізика, необхідність пізнання права не з позиції «широкого» або «вузького» підходу, дуалізму чи плюралізму, а з позиції монізму, діалектико-матеріалістичної методології.

Ключові слова: природне право, позитивне право, тип праворозуміння, праворозуміння, монізм праворозуміння.

Очевидно, що в процесі розвитку юридичної науки рано чи пізно виникає необхідність упорядкувати масу того наукового матеріалу, який накопичує пізнання окремих галузей права, окремих його боків, тобто привести їх у правильний взаємозв'язок. Це завдання теоретичного мислення; але теоретичне мислення кожної епохи, за словами Ф. Енгельса, — це історичний продукт, що набуває у різні часи надзвичайно різних форм і водночас дуже різного змісту.

Донедавна здавалося, що залишилися в далекому минулому утопічні уявлення мислителів про право як про сукупність вічних ідеальних норм, які мають слугувати прообразом для законодавства, та нігілістичні уявлення про законодавство як прояв людської нерозумності, егоїзму та сваволі. Однак, в останні десятиліття вітчизняна теорія права начебто віддає данину старим утопіям, а практика законотворчості ніби прагне підтвердити давній правовий нігілізм. Ця обставина змушує вчергове констатувати, що